

İslâm Hukukuna Göre Açlık Greviyle İlgili Bazı Değerlendirmeler

(Some Assessments on Hunger Strike According to Islamic Law)

Halis DEMİR

Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University
İlahiyat Fakültesi Faculty of Theology
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Department of Basic Islamic Science
Sivas | Türkiye Sivas | Türkiye
halisdemir@cumhuriyet.edu.tr orcid.org/0000-0002-6576-1404

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 21/Mart/2023 Received | 21/March /2023
Kabul Tarihi | 22/Haziran /2023 Accepted | 22/June/2023
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2023 Published | 30/June/2023

Atıf | Cite as:

DEMİR, Halis. "İslâm Hukukuna Göre Açlık Greviyle İlgili Bazı Değerlendirmeler [Some Assessments On Hunger Strike According To Islamic Law]". Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat 11/1 (Haziran | June 2023), 345-366.

[https:// DOI: 10.51450/ilmiyat.1268796](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1268796)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iTenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iTenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Some Assessments on Hunger Strike According To Islamic Law

Abstract: Hunger strike is a subject which is still discussed today. In this article, the subject is discussed in terms of Islamic Law. Generally seen as a way of seeking rights, Hunger strike seems similar to actions such as resistance, suicide, fasting etc. However, hunger strike is a versatile action. In modern law, hunger strike is not accepted as a right, but the activist is tried to be saved by law. Hunger strike may be looked upon from the side of religion, race, geography, east, west etc. With these kinds of approaches, hunger strike is fairly exploited. On the contrary, there may be strike against some unjust and extralegal executions. Generally accepted, if it does not cause death or harm the body, hunger strike is considered mubah. Hunger strike which cause death or harm on the body is haram. The ones who say that hunger strike is not permissible seem to prejudicate. In these assessments, the situation of activists is ignored. In hunger strike, there is also death risk. Activists, prisoners, relatives, and supporter dispose on their bodies. The hunger strike activist's harm to his body should also be assessed from the point of person, society and state. As the most important valid reason for hunger strike is to seek rights, the opportunities of seeking rights must be analyzed. When the hunger strike is trivialized as a direct unlawful action, seeking rights in society and expressing the legitimate demands may lose their importance. If it is done for some administrative and security precautions, and if it is presented to the sense of community as a petition signed with body parts, it must be considered. Because values like justice are valuable beyond people's personal choices and differences. People have rights such as living, believing, expressing opinions, and dwelling. Generally, hunger strike is discussed in the center of life right. If it has legitimate reason, this approach brings into mind that the hunger strike activist may be right. Because he may sometimes express more than one of his rights to be considered with that stance. Another point of the subject is approaching the hunger strike from the responsibilities of prison staff. In these approaches, if the prisoner is not treated unlawfully, the seeking rights part of the subject may be seen as unnecessary. In fact, the activist gives the message to everybody that his life health and other inherent rights must be provided. In our country, hunger strike is done by radical organization members throught the country. The action turns into political action losing its goal of seeking rights. A person putting his life into danger by leaving himself hungry is unsuitable for his personality. In addition to the punishment of taking his freedom away, too hot or too cold places, cell punishment, not providing medicines, limiting the food, blocking the things which are required for personal needs, laxness in cleaning the places which can cause illnesses, not providing necessary and continuous treatment to chronic patients, limiting the visits of family and relatives and restriction of worship opportunities are also some implementations which harm personal honour and reputation. Since before now, it has been given up to call prisons as jail, bullpen, prison, and it is called as department of corrections which means its limits are determined by law and must be treated accordingly. Although, in modern law, hunger strike is not accepted as a right, the activist is tried to be saved by law. Hunger strike becomes the main topic of the conversation in many countries. But some quarters still look at the hunger strike in the limits of religion, language, race, geography, east, west etc. Some people and prisoners' challenge of seeking rights is ignored because of their geography and choice of religion. Hunger strike may be done against unjust but limited implementations. West can also presents the same thing to the world public opinion about political criminals in our country. All the reasons of hunger strike can not be calles as legal. The articles about the subject state that it is not a legitimate way of seeking rights but is discussed. Going off the conditions that requires the hunger strike to be successful shows that it is a systematical movement. In Islamic Law, the definitions of bağy crime give us the message that seeking rights in self defence and freedom of thought are important in Islamic Law resources.

Keywords: Islamic Law, Strike, Prison, Suicide, Euthanasia.

İslâm Hukukuna Göre Açlık Greviyle İlgili Bazı Değerlendirmeler

Öz: Açlık grevi, günümüzde hükmü tartışılan bir mevzudur. Bu makalede açlık grevini yapan bakımından konu İslâm hukuku açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Genel olarak bir hak arama yöntemi olarak görülen açlık grevi direnme, meşrû müdafaa, intihar, oruç gibi fiillere benzerlik göstermektedir. Bu sebeple bazı çalışmalarda bu kavramlarla benzerlikleri ile doğrudan hükmü verildiği görülmektedir. Modern hukukta açlık grevi bir hak olarak kabul edilmemekle beraber eylemci kanunla korunmaya çalışılmıştır. Açlık grevine din, dil, ırk, coğrafya, doğu batı vb. sınırları içerisinde bakılabilmektedir. Bu tür yaklaşımlarla adeta açlık grevi istismar edilmektedir. Buna karşılık bazı haksız ya da hukuk dışı uygulamalara karşı da grev olabilir. Genel kabul gören bir netice olarak, ölüm veya kişinin sağlığına, bedene zarara sebebiyet vermiyorsa mübah olarak değerlendirilmiştir. Ölüme ve ciddi bedeni zarara sebep olan açlık grevinin hükmü haramdır. Açlık grevine caiz değildir diyenler kanaatimizce verili dünyada halen uygulanagelen durumu kabul ederek, peşin hüküm vermiş görünmektedir. Bu değerlendirmelerde eylem yapanların bulunduğu konum itibarıyla acizyetleri göz ardı edilmektedir. Açlık grevinde ölüm riski de vardır. Eylemci, mahkûm, yakını, destekçisi, vücudu üzerinde tasarrufta bulunmaktadır. Grev yapan kişinin bedenine verdiği zararı kişi, toplum ve devlet nezdinde de değerlendirilmelidir. Yine açlık grevinin en önemli meşrû sebebi hak arama olduğuna göre, açlık grevini değerlendirmeden önce, hak arama imkanları incelenmelidir. Açlık grevi doğrudan hukuk dışı bir uygulama olarak değersizleştirildiğinde toplumdaki hak arayışı veya meşrû talepleri ifade anlayışı önemini kaybedebilir. Açlık grevi, bazı idare ve emniyet tedbirlerine karşı yapılıyorsa, hukuk dışı davranışlar üzerine adeta kişinin azaları ile imzaladığı bir dilekçe olarak kamu vicdanına sunuluyorsa, bu dikkate alınmalıdır. Zira adalet gibi değerler insanların kişisel tercih ve farklılıklarının ötesinde kıymetlidir. İnsanların hayat hakkı, inanma, fikrini ifade etme, mesken edinme gibi hakları vardır. Genelde açlık grevi tartışmalarda hayat hakkı merkezinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım sebebi meşrû ise açlık grevcisinin haklılık ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü o duruşu ile kimi zaman birden çok hakkının dikkate alınmasını ifade edebilmektedir. Konunun bir yönü de açlık grevine hapishane personelinin sorumluluğu açısından yaklaşılmasıdır. Bu yaklaşımlarda tutuklu veya hükümlüye haksız uygulama yapılmamış ise, konunun hak arama tarafı gereksiz görülebilmektedir. Oysa eylemci muhatap aldığı herkese can güvenliğine ilave olarak diğer temel hakların da sağlanması gerektiği mesajı verilmektedir. Ülkemizde radikal örgüt mensupları aynı zamanda organize olarak ülke genelinde de açlık grevi yapmaktadırlar. Konu hak arama maksadını geçip siyasi sonuçlara ulaşan eyleme dönüşmektedir. Kişinin açlık grevi yaparak kendini aç bırakmak suretiyle canını tehlikeye atması daha bu eylemin başında kişiliğine uygun düşmez. Hürriyetinin elinden alınması cezasına ilave olarak, aşırı sıcak ya da soğuk mekanlar, hücre cezası, ilaç verilmemesi, yemeklerin sınırlı hale getirilmesi, şahsi ihtiyaçları giderecek malzemeleri engelleme, mekan temizliğinde hastalıklara sebebiyet verebilecek boyutta ihmalkarlıklar, kronik hastalara gerekli ve sürekli olan tedavi imkânının sunulmaması, mahkum yakınları ile görüşlerin kısıtlanması ve ibadet imkânlarından mahrumiyet de insan şeref ve haysiyetine zarar veren bazı uygulamalardır. Hapishaneler öteden beri zindan, hapishane, nezarethane, cezaevi gibi isimlerden vazgeçilerek ceza infaz kurumu adının verilmesi sınırları belirli, kanunlarda belirlenmiş bir muamele yapılması gereken, öngörülen mekân arayışı olarak değerlendirilebilir. Modern hukukta açlık grevi bir hak olarak kabul edilmemekle beraber eylemci kanunla korunmaya çalışılmıştır. Açlık grevi dünyanın çeşitli ülkelerinde gündeme gelmektedir. İnsan olmak başlı başına değerdir. Kimi çevreler buna rağmen açlık grevi konusuna din, dil, ırk, coğrafya, doğu, batı vb. sınırlar içerisinde bakmaktadır. Coğrafi aidiyetleri veya dini tercihleri sebebiyle çeşitli ülkelerdeki mahkumların veya başka insanların hak arama mücadeleleri yok sayılmaktadır. Haksız fakat sınırlı uygulamalara karşı açlık grevi yapılabilir. Batıda bizim ülkemizdeki siyasi suçlular için aynı şeyi dünya kamuoyuna sunabilir. Açlık grevinin bütün sebepleri hukuki denilemez. Konuyla ilgili makalelerde açlık grevinin meşrû bir hak arama yöntemi olmadığı, bunun tartışıldığı ifade edilmiştir. Açlık grevinin başarılı olmasını gerektiren şartların çalışmalarda uzun uzadıya anlatılması da konunun sistemli bir hareket olduğu izlenimi vermektedir. İslam hukukunda bağı suçunun tanımları bize meşrû müdafaa hak arama, fikir hürriyeti gibi kavramların İslam hukuku kaynaklarında önemsendiği mesajını da vermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Grev, Hapis, İntihar, Ötenazi.

Giriş

Açlık grevi; mahiyeti, gayesi, konuyla alakalı çeşitli kavramlar, ortaya çıkış sebepleri ve neticeleri ile geniş bir konudur. Konunun ayrıntılarında açlık grevi yapan insanlar, bunlara destek verenler, kendisine karşı açlık grevi yapılan tüzel kişiler veya kurumlar bulunmaktadır. Burada ölümle sonuçlanan açlık grevinin hükmü incelenmiştir. Açlık grevi yapanların dışındaki insanların fiilleri, destekleri, sorumlulukları ele alınmamıştır. Açlık grevine müdahale incelemeye dahil değildir. Genel kabul gören hüküm şudur: Açlık grevi, ölüme veya bedende bir zarara sebebiyet vermiyorsa, mübahtır. Bir sonuca sebep oluyorsa bunda beis yoktur. Ölüme, telef olmaya ve zarara sebep olan açlık grevinin hükmü haramdır. Bu çağdaş alimlerin cumhurunun kanaatidir.¹

Bu çalışmada önce açlık grevi, açlık grevi ile irtibat kurulan benzeri bazı eylemler ele alınacak, nihayet bir değerlendirmeye yer verilecektir.

1. Açlık Grevi

Açlık grevi, “Belirli bir olayı, tutumu veya davranışı benimsemeyerek tepki göstermek, çeşitli istekleri yetkili kişi veya makamlara kabul ettirmek ya da savunulan görüşlere ilgi çekmek amacıyla uygulanan ve greve katılanların, vücudun ihtiyaç duyduğu besin maddelerini almayarak kendilerini aç bırakmaları esasına dayanan bir protesto yöntemi”² Tanıma göre açlık grevi, insanın bir olayı, bir duruma ya da bir uygulamaya bedeni ile bedenini kullanarak bedenini yeme ihtiyacında mahrum bırakarak gösterdiği bir tepkidir. Bu grevin muhatabı öncelikle resmi bir kurumdur. Açlık grevi yapan insan bilinçli olarak yemeyi, içmeyi, aralıklı veya sürekli beslenmeyi terk eder. Bu eylemi grevciler belirli aralıklarla beslenmek suretiyle ya da "süresiz" veya "ölüm orucu" olarak, yani grevin aynı kişilerce devamı şeklinde de gerçekleştirmektedir. Bazen bu durumda beslenmeyi devam ettirmek için tuz, şeker, su ve vitamin kullanılabilir.³

Açlık grevinin mahiyeti İslam hukuku bakımından tartışılmıştır. Tartışma konusu şudur: Açlık grevi cihadın bir çeşidi midir? Zulme karşı mücadele sayılabilir mi? Meşrû müdafaa olabilir mi?

Açlık grevi insan bedeninde başlayan, yine orada biten fiziki bir eylemdir. İnsan ise Kur'an'da ahsen-i takvîm diye zikredilmiştir;⁴ Allah'ın yeryüzündeki halifesidir;⁵ dinini, aklını, malını, bedenini ve namusunu korumakla yükümlüdür;⁶ ölüsü de değerlidir. Ölmesi halinde yakılmaz,

¹ Abdullah b. Mübarek b. Abdullah el-Seyf, *Hükmü'l-İdrâbi ani't-taâmi fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Riyad: Câmîatü'l-imam Muhammed b. Suûd, 2006), 53-55.

² Ahmet Taşkın, “Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'unda Beslenmenin Reddi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 62 (2006), 234.

³ Metin Feyzioğlu, “Açlık Grevi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 43/1-4 (1993), 157-169, 161.

⁴ Tîn, 95/4.

⁵ el-Bakara, 30-37.

⁶ Bk. el-Bakara, 2/178; el-Maide, 2/35.

ortalıkta bekletilmez.⁷ İnsanın helal olan şeylerden yemesi vaciptir;⁸ aç ve susuz kaldığı için ölüm tehlikesi taşıyorsa, helal gıda da bulamamışsa, hayatta kalabilmek için domuz eti gibi haram kılınmış şeyleri yemelidir.⁹

Bir hadiste konuyla ilgili bir olay nakledilmiştir. Bir araya gelen üç-dört sahabeden birisi kendisini ibadete adayacağını, birisi her gün kesintisiz oruç tutacağını, bir başkası her gece namaz kılacağını hanımı ile birlikte olmayacağını, bir başkası et yemeyeceğini, ifade eder. Sağlıklı bir hayat sürdürmeye zarar verecek bu kararları duyan Resulullah bu sahabeleri şiddetle ikaz etmiştir.¹⁰ İnsan nefsinde yumuşak muamele yapmalı, fitri ihtiyaçlarını gözetlemeli ve aç, susuz olarak hayatını sürdürme çabasını terk etmelidir.¹¹

Bu yönetime siyasî mahkûmlar¹² ve bazen de onları destekleyenler başvurmaktadır. Gaye “ölüm” olmamakla birlikte, süreç ölümle de neticelenebilmektedir.¹³ Açlık grevi, kişi hak ve özgürlükleri savunmak için başvurulmuş fiilî yollardan birisi olabilmektedir.¹⁴

Açlık grevi ile duygusal olarak yetkilileri etkilemek, ölümü göze almış izlenimini vererek toplumun da dikkatini çekmek suretiyle isteklerine ulaşabilmek amaçtır. Genel olarak otoriter devletlere karşı temel hakları korumak; şahsi sebebi ise başka şekilde haksız bir uygulamayı ortadan kaldırmanın mümkün olmadığına başvuruların son yöntemidir.¹⁵ Bu ifadeyi açacak olursak; mesela hapishanelerde bir işkence yöntemi olarak verilen aşırı ısı ya da soğuk, hücre cezası, ilaç verilmemesi, yemeklerin sınırlı hale getirilmesi, şahsi ihtiyaçları giderecek malzemelerin engellenmesi, şahsi temizliklerde ihmalkârlıklar, yetersiz tedavi imkânı sunulması, mahkûmların yakınları ile görüşlerinin çok sınırlı olması, kitap okumalarının engellenmesi ve ibadet imkânlarından mahrumiyet bazı açlık grevi sebepleridir.

Konu İslam devletlerinde Emevîler döneminden itibaren gündeme getirilmiştir. Şöyle ki: Temel insanî hakların sağlanmasına titizlik göstermenin gereği fakihler tarafından ifade edilmiş, aksi uygulamalar eleştirilir. Nitekim Makrîzî (öl. 845/1442) döneminde hapishanelerde izdiham olduğunu, mahpusların ibadete, dinen gerektiği şekilde örtünmeye, soğuktan ve sıcaktan

⁷ Talip Türcan vd., *İslâm İbâdet Esasları* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 168.

⁸ Maide, 87.

⁹ Bk. el-Bakara, 2/173; Bk. Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî: *el-Mebsûr* (Beyrut: h.1331), 24/48; Abdülkadir Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1/570; Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (öl. 587/1191), *Bedâi'ü's-sanâi fi tertibi's-şerâi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982), 7/176; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (öl. 620/1223), *el-Muğnî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 8/596.

¹⁰ Buhârî, Muhammed b. İsmail (öl. 256/ 870), *Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikah”, 1; Müslim b. Haccac (öl. 261/875), *Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikah”, 1.

¹¹ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-İdrâbi ani't-âmi fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 62.

¹² Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul. TDV Yayınları, 1997), 16/54-64.

¹³ Metin Feyzioğlu, “Açlık Grevi”, 157.

¹⁴ Münci Kapani: *Kamu Hürriyetleri*, 6. Basım (Ankara: 1981), 263; Ahmet Taşkın, “Açlık Grevleri ve Hak Arama Hürriyeti”, *AÜEHFD* 7/3-4 (2003), 556.

¹⁵ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 19.

korunmaya imkân bulamadığını belirterek bu şekildeki uygu-lamaların câiz görülemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁶ Ebû Yûsuf halifeye hitaben kaleme aldığı eserinde, döneminde mahkeme kararı olmadan mahpuslara ceza verilmesinin şer'an doğru olmadığını,¹⁷ Serahsî de mahpuslara dayak, ayakta bekletme, bağlama, zorla çalıştırma, çıplak bırakma gibi işkence içeren cezaların uygulanmasının meşrû olmadığını ifade eder.¹⁸

Pozitif hukukta açlık grevi 1982 Anayasasının 26. maddesinde belirtilen düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti içerisinde değerlendirilebilir.¹⁹ Buna karşılık Anayasasının 17/1. maddesinde "Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir." geçen yaşama hakkı, ölme yani kişinin yaşamına son verme hakkını içermediği düşünülmektedir. Açıkçası kişinin bedenine zarar vermesi, sağlığını tehlikeye sokması ve neticede yaşama hakkından vazgeçmesi Anayasaya aykırı görülmüştür. İlave olarak açlık grevi yapan kişinin fiili ölümle sonuçlandığında hukuk dışı bir fiil ortaya çıkmış olacaktır. Anayasasının 12/1. maddesine göre ise kimse temel haklarını devredemez, onlardan vazgeçemez. Bu durumlar dikkate alındığında açlık grevi pozitif hukuk açısından da hukuk dışı bir davranış olarak değerlendirilebilir.²⁰

2. İslam Hukukunda Açlık Grevi ile İlgili Bazı Kavramlar

Açlık grevi; direnme hakkı, oruç, intihar, ötanazi, savaşta kendisini harp meydanına atmak, nefsi müda-faa, zarûret halinde yeme-içmeyi terk fiillerine benzer. Bu eylemlerden her biri insan bedenine zarar veren fiillerdir.

2.1. Direnme Hakkı ve Açlık Grevi

Direnme hakkı, vatandaşların anayasa ve hukuka aykırı tutum ve davranışlarıyla meşrûluğunu yitiren iktidara karşı çıkma²¹ ya da anayasa ve yasalara aykırı davranışlarıyla hukuksal dayanaklarını yitiren, hukuku dışlayan, hukuk devleti yerine baskı rejimi kuran bir iktidara karşı başkaldırma hakkı olarak tanımlanabilir.²²

Sivil itaatsizlik, adil, eşit, hukuki ilkelere uygun olmadığı varsayılan bir devletin eylem veya kararlarına karşı bireysel veya toplu şiddet içermeden yapılan protestolardır. Sivil itaatsizlik, var olan bir hukuki ilkeyi reddetme, uygulamadan kaçınma ve "olması gereken" bir hukuk normunu kendisine referans almasından dolayı "hukuki" bir yönü vardır. Aynı zamanda siyasal iktidarın otoritesine ve egemenlik alanına "yumuşak" ve barışçıl bir müdahale söz konusu olduğu için

¹⁶ Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir el-Makrîzî (öl. 845/1442), *el-Hıtat* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/187; Bardakoğlu, "Hapis", 61.

¹⁷ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm (öl. 182/798), *Kitâbü'l-harâc* (Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1382) 151.

¹⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 20/90; Zeki Uyanık, "İslâm Hukukunda Mahkûmun Hakları ve Mahkûma Yapılacak Muamele", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016): 332-334.

¹⁹ Madde şöyledir: "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hürriyetine sahiptir."

²⁰ bk. Metin Feyzioğlu, "Açlık Grevi", 163.

²¹ Yılmaz, Ejder: *Hukuk Sözlüğü* (Ankara: Yetkin Yayınları, 4. basım, 1992), 199.

²² Ahmet Taşkın, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", *TBB Dergisi* 52 (2004), 37-65.

“siyasi”, doğru, adil, ahlâki olduklarına inandıkları bir ilkedен yola çıktıkları ve şiddeti desteklemedikleri için de “ahlâki”dir.²³

Direnme hakkı öteden beri tartışılmaktadır. Konfüçyüs’e göre, ilahi emirlere, ahlak ve erdem ilkelerine uymayan yöneticiler Tanrı’dan aldığı yetkiyi kaybeder. Bu durumda halk ayaklanmalıdır. Thomas Aquinas’a göre adalete uygun hareket etmediği takdirde iktidara itaat zorunlu olmaz.²⁴ John Locke’a göre, yasaların verdiği yetkiyi aştıklarında yönetenlere karşı konulabilir. Toplum sözleşmesine aykırı davranan yönetimlerin gayri meşrû duruma düşer.²⁵ Thomas Hobbes’a göre, herkesin bırakmayacağı veya devretmeyeceği bazı hakları vardır. İnsan, canını almak için kendisine cebren saldıranlara karşı direnmek hakkını bırakamaz.²⁶ H. David Thoreau direnme hakkını gündeme getirmiştir.²⁷ Gandhi Hindistan’da direniş esnasında soruna dünyanın ilgisini çekmek, için açlık grevine başvurmuştur.²⁸

Direnme hakkı 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, 1789 tarihli Fransız bildirisi,²⁹ 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bildirilerinde yer almıştır. 1961 Anayasası’nda, direnme hakkına işaret edilmiştir.³⁰

Açlık grevcisi hayatını hak talebini gerçekleştirmek üzere bir imkân ve tehdit unsuru olarak ortaya koyması sebebiyle sivil itaatsizlik veya pasif direnme eylemine benzemektedir. Her iki eylemde de kişi bir başkasına şiddet uygulamadan bedeni ile hak talebini toplumun diğer fertlerine ve devlete duyurmaya çalışmaktadır.³¹

T.C. Anayasasının 17/1. maddesinde geçen “yaşama hakkı”, kişinin sadece hayatta kalması şeklinde değerlendirilmeksizin, eğitim hakkı, fikrini ifade hakkı, örgütlenme hakkı ve diğer temel hakları gözetmek şeklinde anlaşılmalıdır. Bütün bu haklara da saygı gösterilmek şartıyla yaşam hakkının vazgeçilmezliği ve devredilemezliği ilkesi, insanca bir yaşam sürdürebilmek adına savunulabilir.³² Sivil insanın, mahkûmun veya hükümlünün herhangi bir kişi, bir yönetici veya

²³ Özlem Kurlu, “Sivil İtaatsizlik ve Henry David Thoreau”, *Akademik Bakış Dergisi*, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan 48 (2015), 447.

²⁴ Mustafa Bayram Mısır, “Direnme Hakkı, Şiddet ve Ölüm Orucu Üzerine Bir Değini”, *Ankara Barosu Dergisi* 65/1 (2007), 39.

²⁵ John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, ter. Fahri Bakırcı (Ankara: Eksi Kitaplar, 2016), 164.

²⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, ter. Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 106.

²⁷ Henry David Thoreau, “Devlete Karşı İtaatsizlik Üzerine”, *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik içerisinde*, ter. Yakup Coşar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 30. 29-55.

²⁸ Johan Galtung, “Gandhi ve Alternatif Hareket: Teoride Satyagraha: Normlar”, *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik içerisinde*, ter. Yakup Coşar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 216 vd.

²⁹ Hüsnü Öndül, “1789 Fransız Devrimi ve Etkileri”, *Ankara Barosu Dergisi* 4 (1989), 690.

³⁰ Mustafa Eren, “Ölüm Oruçları: Yaşamın Kutsallığı ve Direnme Hakkı İkiliminde Bir Eylem Tarzı”, *MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (15) (2017), 129.

³¹ Murat Sevinç, “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak: Açlık Grevleri”, *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 133-134.

³² Sevinç, “Bir İnsan Hakları Olarak: Açlık Grevi”, 113.

ceza infaz kurumunun onur kırıcı bir tasarrufu; dövme, sözlü, fiili ve hareket, şiddet, haksız davranış ile ortaya çıkabilir. Kişinin beden sağlığı korunurken mal, nesil, akıl, namus ve din vb. diğer hakları üzerinde de durulmalıdır. Hapis cezası kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakmaktadır. Ceza kişinin bedeni üzerinden infaz edilir.³³ Yöneticilere mahkûm bedeni üzerinde tasarruf hakkı tanınmak suretiyle mahkûmun iradesi yok sayılmaktadır. İnsanların buna direnmesi de sınırlıdır. Mahkûm bedenini bir araç veya aracı şekline getirerek direnebilmektedir. Açlık grevcisi direnmek suretiyle bedeni bir tebliğe, isteklerinin göstergesine, direnme mekânına dönüşmektedir. Hapis cezasının hukuki, mahkûmun da suçlu olarak isimlendirildiği bir sistemde mahkûm sadece itaatle yükümlüdür.³⁴

2.2. Oruç ve Açlık Grevi

Kimi eylemlerde açlık grevi ölüm orucu şeklinde ifade edilmektedir. Bir ibadet olarak oruç, “belirli kimselerin belirli zamanda belirli fiillerden belirli bir amaçla uzak durması”dır.³⁵

Oruç ile açlık grevi arasında bazı farklar doğrudan tanımdan çıkarılabilir. Öncelikle açlık grevinde bizatihi ibadet kastı veya niyeti bulunmaz. Açlık grevinde yeme-içme vb. beslenmeyi tamamen terk yoktur. İbadetin süresi bellidir. Açlık grevinin süresi belirli değildir. Özetle oruç, mahiyet ve amaç olarak bir ibadettir. Meşakkate veya kişiye zarar vermeye dönüşürse, kaza veya kefaret gibi alternatif uygulamalar söz konusudur.³⁶

Visâl orucu ile açlık grevi arasında benzerlik kurulabilir. Visâl orucu ise, iki veya daha fazla gün boyunca arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmaktır. Oysa Rasûlullah visâl orucunu nehy etmiştir.³⁷ Efendimiz Abdullah b. Amr b. As'ın visâl orucu benzeri ara vermeksizin her gün peş peşe oruç tuttuğunu duyun-ca “Sürekli oruç tutmaya güç yetiremezsin.... Bedeninin de üzerinde hakkı vardır.” demiştir.³⁸

Visâl orucu Hanefî,³⁹ Mâlikîler⁴⁰ ve Hanbeli mezheplerine göre⁴¹ mekruhtur. Şâfiî mezhebine göre haram-dır. Açlık grevi visâl orucunun bir çeşididir, denilirse üç mezhebin yaklaşımına göre mekruh denilebilir. Fakat ölümle neticelenmesi halinde canına kıymaktır. Açlık grevcisi oruca grevle beraber niyet ederse, visâl orucunun hükmünü alır.⁴²

³³ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2006), 39.

³⁴ Eren, “Ölüm Oruçları”, 127-137.

³⁵ Serahsî, *el-Mebsûât*, 3/54.

³⁶ Bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/416-425

³⁷ Buhârî, “Savm”, 47; Müslim, “Savm”, 11.

³⁸ Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu konuda Abdullah b. Amr b. As'ı ikazı için bk. Buhârî, “Siyam”, 11; Müslim, “Siyam”, 11.

³⁹ Kâsânî (öl. 587/1191), *Bedâiü's-sanâi fi tertibi's-şerâi*, 2/79.

⁴⁰ Ali b. Ahmed b. Mükrimullah el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şifâyetit Tâlibi'r-Rabbâni li Risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/556.

⁴¹ Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî (öl. 763/1362), *Kitâbü'l-Fürû'*, thk. Abdussettar Ahmed Ferrac (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1405), 1/116.

⁴² Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 45.

Her hâlükârda visâl orucunda insana eziyet mevcuttur. Açlık grevinde de insanın yemeği terk ederek kendisine zararı söz konusudur. Açlık grevi visâl orucuna benzer. Açlık grevi aç kalmanın bir günden fazla sürmesi açısından visal orucuna benzese de ibadete niyet içermemesi açısından visal orucuna benzemez.⁴³

2.3. Meşrû Müdafaa ve Açlık Grevi

Meşrû müdafaa; bir kimsenin haksız bir saldırıyı kendisinden veya başkasından uzaklaştırmak amacıyla tepki göstermesi, bunu uzaklaştıracak ölçü ve oranda kuvvet kullanarak başka şekilde korunamayacak bir hakkı korumasıdır.⁴⁴

İnsanın Allah'ın mülkü olan bedeninde, Allah'ın izin verdiği şekilde tasarruf edebilir. İnsanın kendisini öldürmesi haram kılınmıştır. İnsanın kendisini müdafaa etmesi de meşrûdur. İnsanın malını, namusunu veya canını müdafaa etmek için açlık grevi yapmak da meşru olarak değerlendirilebilir.⁴⁵ Bazı hadislerle göre malını muhafaza ederken öldürülen şehittir.⁴⁶

Maşkûm içinde bulunduğu bir zor durum karşısında kendisini başka bir şekilde koruma imkânı bulamıyorsa sabreder. Açlık grevine diğer hak arama yolları denedikten sonra müracaat etmesi zaruri bir durum olarak karşısına çıkabilir.⁴⁷

2.4. İntihâr ve Açlık Grevi

İntihar, bir kimsenin toplumsal ve ruhsal sebeplerin etkisi ile öldürme amaçlı hayatına son vermesidir.⁴⁸ İntihar yasaklanmış bir davranıştır. Zira insana can veren Allah'tır.⁴⁹ İnsanın canına kıymaya yetkisi yoktur.⁵⁰ İntihar büyük günahlardan birisidir.⁵¹ Bir gazvede yaralı bir askerin acılarına dayanamayarak intihar ettiğini duyan Allah Rasûlu onun cehennemde olduğunu haber vermiştir.⁵² Resulullah intihar eden bir kimsenin cenaze namazına katılmamıştır.⁵³

⁴³ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-ıdrâb*, 87.

⁴⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, "Meşrû Müdafaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 29/383-387.

⁴⁵ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-ıdrâb*, 95.

⁴⁶ Müslim, "İman", 16.

⁴⁷ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-ıdrâb*, 101-100.

⁴⁸ Ahmet Bayraktar, "İntiharın Fıkhi-Psikopatolojik Boyutları ve Vaka Sunumu", *Eskiyeni* 36 (Bahar 2018), 54; Hayati Hökekleli, "İntihar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/351.

⁴⁹ el-Hicr 15/23; Kaf 50/43; en-Necm 53/44.

⁵⁰ Hökekleli, "İntihar", 352.

⁵¹ Buhârî, "Cenâiz", 84, "Edeb", 44, "Kader", 5, "Tıb", 56; Müslim, "İman", 175; Nesâî, Ahmed b. Şuayb (öl. 303/916), *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cenâiz", 68, "Eymân", 7; Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992). "Tıb", 7; Hökekleli, "İntihar" 22:351-352; Huriye Martı, "Dinî Referanslar Çerçevesinde İntihar Olgusu ve İntiharı Besleyen Düşünce Kalıplarıyla Mücadele" *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (2016), 69-80; 72.

⁵² Buhârî, "Cihat", 182; Buhârî, "Enbiya", 50; Müslim, "İman", 47.

⁵³ Müslim, "Cenâiz", 107; Hökekleli, "İntihar", 352.

İntihar ile netice olarak benzerliği sebebi ile insanı ölüme götüren açlık grevi de haramdır, denilebilir.⁵⁴ Fakat ikisi arasında bazı farklar vardır. İntihar eden kişinin ölümü genel olarak gerçekleşir. Açlık grevcisi ise; isteklerinin yerine getirilmesi için ölümü göze almıştır. Yetkililerin onun ölümüne mahal vermeyecekleri beklentisi de vardır. Aynı sebep ve usullerle intihar da yapılabilir.⁵⁵ Açlık grevinde ölümle karşılaşma riski vardır. Açlık grevcileri bir evreden sonra müdahale edilse de ölmektedir.

2.5. Açlık Grevi-Ötenazi

Ötenazi sözlükte 'kolay ölüm' ve 'ölme hakkı', ölümünü isteme hakkı⁵⁶ anlamına gelmektedir. Ötenazi; iyileşemeyeceği ve dayanılmaz acıları ölümüne kadar tıbbî açıdan benimsenmiş olan, durumu kendisi ve yakınlarınca bilinen, zihinsel yeterliliğe sahip bir kişinin, özgür iradesiyle vermiş olduğu karar üzerine hekim aracılığıyla acısız biçimde hayatının sonlandırılmasıdır.

Ötenazide, bir hastalık sebebiyle ıstırap çektiği için şahsi iradesiyle hayatını sonlandırmak isteyen kişiye doktor gerekli araçları bulmasına yardımcı olması sebebiyle ötenaziye "intihara yardım ya da yataklık etme şeklinde değerlendirme yapılmıştır."⁵⁷

Ötenazi ile hayat hakkının sona erdirilmesi tedavi giderleri, miras, mahkeme aşamasındaki bir davanın şahitlerini ortadan kaldırmak vb. sebeplerle, hasta yakınları veya diğer kişiler tarafından istismar edilebilir.⁵⁸

Ötenazi, insanın istediği gibi ölme veya istediği zaman ölmesine imkân veren bir hak ve özgürlük olarak ifade edilebilir.⁵⁹ Kişinin ıstırap çekmesi, Allah'ın yarattığı düzenin bir parçasıdır. Katlanılmaz acı çekiyor diye insanların kendi iradeleri ile de olsa ölmesine izin verilirse, şer'i sınırlar çiğnenmiş olur. Acı çeken kişinin yaşamına son verme isteği, kabul edilemez.⁶⁰ İnsan

⁵⁴ Kaynak için bk. Abdullah b. Mübarek, *Hükümü'l-ıdrâb*, 76.

⁵⁵ Henüz zamanında açlık grevi söz konusu olmayan Cassas bir insan mübah yeme-içmeyi terk eder de ölürse katil olur demiştir. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî Cassas (öl. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1985), 1-157; benzeri bir değerlendirme için bk. Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî (öl. 310/923), *Câmi'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 2/206.

⁵⁶ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), "ötenazi", 1550.

⁵⁷ Mehmet Emin Artuk, "Talep Üzerine Öldürme", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları*, İstanbul, 7 1-3 (1992-1993), 20-21; Hasan Türkmén, "Ötenazi Sorunsalına Teolojik Açıdan Bir Bakış". *Kelam Araştırmaları* 13:1 (2015), 497-498; Ayrıntılar için bk. Bertil Emrah Oder, "Hak ve Özgürlükler Temelinde Ötenazi: Anayasa Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme", *Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötenazi*, der. Nur Centel (İstanbul: 2011), 4; Sibel İnceoğlu, *Ölme Hakkı (Ötenazi)*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), 157; Muhammed Sulu, "Ötenazi Üzerine", *MÜHF-Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/1 (2016), 558.

⁵⁸ Muhammed Sulu, "Ötenazi Üzerine", 569- 571.

⁵⁹ Hamide Tacir, *Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı* (İstanbul: 2010), 237-238.

⁶⁰ Yaşar Yiğit, "İslâm Ceza Hukuku Açısında Ötenazi ve Hukukî Sonuçlarının Değerlendirilmesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 104; Ötenaziye dair verilen bir fetva ve eleştirisi için bk. Türkmén, "Ötenazi Sorunsalı Teolojik Açıdan Bir Bakış", 516-518.

musibetin üstesinden gelebilir. Musibetler karşısında Allah sabredenleri mükâfatlandıracağını belirtmiştir.⁶¹ Oysa Allah kişiye gücünün yetmediğini yüklemes.⁶² Tedavi yolları denendikten sonra kişinin sağlıklı hayatına dönme ihtimali olmadığı teşhisi konulmuş bir hasta doğal ölüm sürecine bırakılabilir.⁶³

Ötenazi ile açlık grevi mahiyeti bakımından birbirinden farklıdır. Açlık grevinde gaye ölüm değildir. Ötenazide ise ölüm bir kurtuluş yolu olarak görülmektedir.

2.6. Açlık Grevi-Organ Nakli İlişkisi

Organ nakli, kaybedilen veya görevini yapamayan organın yerine canlı veya ölü vericiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek organın nakledilmesi işlemidir.⁶⁴

Mâlikîler ve bazı Şâfiîlere göre kişinin bedeni üzerinde tasarruf yetkisi olmadığı gerekçesiyle organ nakline karşı çıkarlar.⁶⁵ Aynı gerekçelerle de açlık grevine karşı çıkmak mümkündür. Buna karşılık iki fiil arasında belirgin farklar vardır. Organ naklinde sağlığını korumak gayedir. Açlık grevinde ise, belki temel haklardan birisini korumak için mücadele söz konusudur. Fakat dünyada daha iyi bir hayat standardına yükselmek için bir insan bedenine müdahale edemiyorsa hayatını sonlandırmak için hayli hali (evla tarikle) bedenine de müdahale edilemeyeceği de düşünülmeyebilir.

2.7. Savaş Meydanına Atılmak ve Açlık Grevi

Ateşli silahlar icat edilmeden önce mübâreze (meydan okuma), teke tek saldırı, vb. şekillerde insanlar meydanlara neticede ölüm ihtimali yüksek de olsa atılmışlardır. Bu durum yani fiilen savaş meydanına atılmanın hükmü daha sahabe döneminden itibaren tartışılmıştır.

Konuyla ilgili delil olarak getirilen ayetin meali şöyledir: “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızanıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”⁶⁶ “İnsanın ölümüne sebep olan açlık grevi de bu hükme dahildir.⁶⁷ Kendini bizzat öldürmemek mutlak bir hüküm olarak yasaklanmıştır. Ayetin bağlamı dikkate alındığında burada öldürmekten maksat kişinin kalbini, fitne fesatla toplumu, tek tek bireylerin ruhunu, genel olarak insanlığın ortak değerlerine zarar vermemek şeklinde anlaşılması da mümkündür.

⁶¹ Bk. el-Bakara, 2/155.

⁶² Bk. el-Bakara, 2/286.

⁶³ Türkmen, 516-518.

⁶⁴ İrfan İnce, “Organ Nakli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/373.

⁶⁵ Talip Türcan vd., *İslâm Hukuku* (Ankara: Grafiker Yayları, 2013), 775.

⁶⁶ Nisâ, 29; tefsiri için bk. Cassas, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/157; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî (öl. 671/1273), *el-Câmî li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1985), 5; 156.

⁶⁷ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 57.

Bazı sahabeler bu fiilin savaş meydanında düşmana birden saldırmanın tehlikeye atılmak olmadığını, kaçınılması gereken⁶⁸ tehlikenin insanın dünya malına düşerek cihadı terk etmesi olduğunu savunmuşlardır.⁶⁹ Fakat insanın nefsinin helaktan men'i gerekir.⁷⁰ Savaş meydanındaki kişi kendisini öldürmez, bilakis Allah yolunda öldürür.⁷¹ İnsanın kendini öldürmesi haramdır. Şari cihada izin vermiştir. Kendisini öldürmek cihat değildir. Açlık grevine girenin başarısı bir vehimdir, zararı kesindir. Mefsedetin vehmi maslahatı takdimi gerekir.⁷²

Cihat savaş meydanında olur. Sahabeden Habib b. Adiy hapse düşmüş, yeme-içmeyi terk etmemiş, başına gelenlere sabretmiş, neticede öldürülmüş, şehit olmuştur.⁷³

Hapse atılmış olan Yusuf (a.s.) sabır ve namazda Allah'tan yardım istemiştir. Fakat açlık grevi şeklinde bir tercihte bulunarak Allah'tan yardım talep etmemiştir.⁷⁴

Bunlara cevap olarak şu yorumlar yapılabilir: Açlık grevi cihadın bir çeşidi olarak düşünülebilir.⁷⁵ Açlık grevi bazı durumlarda meşrû bir hakkı savunma olduğu dikkate alınarak bu değerlendirme yapılabilir.⁷⁶

Cihadı emreden Nisa 74. ayetine göre açlık grevi yapan mü'min Allah'ın dinini muhafaza için öldüğüne göre şehididir. Ölmenin çeşitli yolları ve vesileleri vardır. Zulüm ve şerhlerin olduğu Yahudi hapishanelerindeki mücadelede buna dahildir. Savaş meydanında insanın kendini öldürmesi haramdır. Şari cihada izin vermiştir. Fakat kendisini öldürmek cihat değildir.⁷⁷

“Müşriklerle mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihat ediniz.”⁷⁸ Emrine kafirlerin hapishanelerinde ve Allah yolunda açlık grevi de dahildir. Cihat, savaş meydanında olduğu gibi bir mücadele olarak hapishanede de olabilir. Buna göre açlık grevi meşrû hak talebi, zulmün kaldırılması ve düşmanlara karşı mücadeledir. Birtakım insanların ölmesiyle diğer insanlar mücadelelerde haklılık payı kazanırlar. Açlığa karşı direnmekle, dünyaya bağlılıktan vazgeçmiş, ahirete yönelmiştir.⁷⁹ Şu hususu ilave etme gereği de hissediyoruz: Bu hükümler bu makalenin kaynaklarında da görüldüğü gibi bazı Arap dünyası akademisyenleri tarafından İsrail hapishaneleri göz önünde bulundurularak verilmiştir. Bu hükümler yazarlar ve İsrail devletinin filistinli mücadelelere karşı yaklaşımları dikkate alındığı zaman bir zulüm olduğu ortadadır. Fakat illegal örgütlerin meşru ve adil iktidara karşı açlık grevi ne olacak? Burada adaletin ölçüsü

⁶⁸ Konu ile ilgili deliller için bk., Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 60 vd.

⁶⁹ Taberî, *Câmî'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 2/204.

⁷⁰ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 61.

⁷¹ Bk. Tevbe, 111.

⁷² Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 84.

⁷³ Buhârî, “Cihad”, 170

⁷⁴ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 92.

⁷⁵ Tevbe, 9/111.

⁷⁶ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 82.

⁷⁷ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 84.

⁷⁸ Nesâî, “Cihad”, 13146; 3045.

⁷⁹ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 84-86.

nedir? Hangi davranış istibdad olarak değerlendirilebilir? Bunlar da üzerinde düşünülmesi gereken konulardır.

Açlık grevi konusunda yapılan çalışmalarda verilen bir başka delil ise Yunus'un (a.s.) durumudur. Yunus (a.s.) bindiği gemidekilerin isteği sonucunda, neticede ölüm olmasına rağmen kalanların kurtulması için denize atılmayı kabul etmiştir. Açlık grevinde kişinin ölümü kalanlar için de kurtuluş olabilir. Açlık grevini yapan adam ölecek ama belki de hapisanedeki diğer kişilere intikal edecek haksız hüküm ortadan kalkacak⁸⁰ O bir peygamberdir. İçinde bulunduğu durum peygamberlere has bir uygulama olabilir. Kendi tercihi de olabilir. Elimizde o dönem hakkında sahih bilgi veren bir kaynak olmadığı için bu kararını daha sonra nasıl değerlendirdiğini veya aleyhine verilmiş olan bu karar karşısında tavrının ne olduğunu bilmiyoruz.

Açlık grevinde insanın yemek yemeden vazgeçmesi nefsiyle mücadelesidir. Habib b. Adiy hapse düşüp açlık grevi yapmaması farklı bir durumdur. Burada kısa süreli bir nezaret olarak düşünmek daha doğru olur.⁸¹ Ayrıca Yusuf'un (a.s.) yaptığı herhangi bir insanın davranışı ile karşılaştırılmamalıdır. O bir peygamberdir. İçinde bulunduğu durum peygamberlere has bir uygulama olabilir. Ya da kendi tercihi olabilir. Elimizde o dönem hakkında sahih bilgi veren bir kaynak olmadığı için bu kararını daha sonra nasıl değerlendirdiğini veya aleyhine verilmiş olan bu karar karşısında tavrının ne olduğunu bilmiyoruz.

“Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, fakat karşılaşınca da sabret⁸² düşmanla mücadele nefis ve mal da olur. Açlık grevi yapan Allah yolunda nefisini sabrederek ortaya koymuş olur. İnsan bazen böyle belalarla karşılaşabilir. Kişi, Yunus (a.s.) gibi kendi isteğiyle grevi tercih edebilir.⁸³

Mal, nefis ve ırzın müdafaası için savaşmak da emredilmiştir. Meşru müdafaada insan kendisini müdafaa edemez de öldürülürse, kendisini öldürmüş sayılmaz. Bir insanın yeme-içmeyi terk ederek ölmesi ölüm için bir sebeptir; yaptığı iş haramdır. Buna karşılık açlık grevinde insanın bedeninden başka kendisini koruyabileceği imkânı yoktur. Açlık grevcisi burada yeme-içmeyi terki bir mücadele yöntemi olarak düşünmüş, sıradan bir sebeple veya sebepsiz yeme-içmeyi terk etmemiştir.⁸⁴

Hanefî⁸⁵ ve Mâlikî⁸⁶ mezhebine göre insan savaş meydanına fayda varsa atılabilir, meşrûdur. Şafii mezhebine göre insan sonunda ölüm olacağına dair kanaati güçlü ise savaş meydanına atılması helal değildir. Şunu da belirtelim. Bu sıradan bir atılmadan ziyade batıdaki düello gibi meydan okuma şeklinde de anlaşılabilir. Yoksa mübareze olarak ifade edilen fiil savaş anında eski milletlerde savaşa başlamadan önce olan bir adettir.

⁸⁰ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-ıdrâb*, 95.

⁸¹ Buhârî, “Cihat”, 170.

⁸² Buhârî, “Cihat” 156.

⁸³ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-ıdrâb*, 93.

⁸⁴ Kaynak için bk. Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-ıdrâb*, 97.

⁸⁵ *El-Fetâva'l-Hindîyye*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988), 5/353.

⁸⁶ Süleymân b. Halef b. Sa'd el-Bâcî (öl. 474/1081), *el-Müntekâ* (Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-Garbiyyeti, 1993), 3/210.

2.8. Bazı Külli Kaideler ve Açlık Grevi

Mecelle’de üzerinde durduğumuz konuyla alakalı kurulabilecek bazı külli kaideler vardır.⁸⁷ Açlık grevi ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda konuyla alakalı olarak bir kısmını yazacağımız bu kaideler arasında irtibat kurulmaktadır.

“Zarar-ı eşedd, zarar-ı ehaff ile izale olunur.”⁸⁸ Hafif olan zarar eylemin başlangıç noktası dikkate alındığında açlık grevcisinin beden sağlığını tehlikeye atması olarak düşünülebilir. Burada eylem yapan kendisi veya benzeri haksızlığa uğradığını düşündüğü kişiler hakkında uygulamanın ortadan kaldırılmasını istemektedir. Bu halde ikincisi şiddetli yani büyük zarardır.⁸⁹

Benzeri bir kaide ise şudur: “Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur.”⁹⁰ Mesela açlık grevine başvurmuş insan bunun öncesinde hapiste çeşitli haksız muamelelere maruz kalabilir. Bunlar herhangi bir haksız fiil, ibadet imkânlarından mahrumiyet, şahsını ve onuru rencide edecek muameleler olabilir. Bunlar elbette zarardır, şerdir, mefsedettir. Neticesi ölüm olsa bile bunların kaldırılması için verdiği mücadele daha az zarar olarak düşünülebilir. Doğu Türkistan, İsrail, Guantenamo kampı vb. yerlerde Müslüman kimliğine sahip mahkumların maruz kaldıkları çeşitli zulümler yer yer ölümden daha ağırdır. Burada az zarar açlık grevi, çok olan ise mahkumların her birisinin karşılaştığı muameleler olarak değerlendirilebilir.

“Zarar-ı eşedd, zarar-ı ehaff ile izale olunur.” kaidesi şu bahis ile de gündeme getirilmiştir. Açlık greviden bağımsız olarak daha önceki fakihler tarafından tartışılmıştır: Bir insan, insanın temel hakları olarak ifade edilebilecek, din, can, akıl, nesil, mal ve ırzı konusunda en az ikisi hakkında tehlikeli bir durum veya bir saldırı karşısında kalırsa ne yapmalıdır? İzz b. Abdisselam’a (öl. 660/1262) göre, İnsan yaralanma, bir uzvunun koparılması, öldürülmesi veya malına zarar gelmesi gibi tehlikelerin birçoğuyla aynı anda muhatap olabilir: Kişi bunların hepsini korumakla mükelleftir. Her birini aynı anda koruyabilmesi imkânsız ise sırasıyla sağlığını, sonra herhangi bir yararlanmayı sonra malını tercih eder.⁹¹ Bu fetvanın konuyla ilgisi şöyle kurulabilir: Bu kişiye ulaşacak zarar canına, bedenine, malına veya namusuna olmaktadır. Tehlikenin boyutu bir kişi değil de daha büyük kalabalıklara sirayet etmiş veya kuvvetle sirayeti muhtemel ise, buna genel zarar denilebilir, bu zararın def’i bir insana verecek zararın defedilmesinden evladır. Kişinin yemeyi terki bir zararı defetmek gayesiyledir. Daha büyük zarar varsa, kalanların ölümden kurtulması gibi, yapılan eylem sonucu zannı galip ile tehlikeye maruz kalanların korunması söz konusu ise eylem caiz denilebilir. Zira birisinin ölümü bütün toplumun ölümünden daha evladır.⁹² Nitekim kısaca ölmek veya öldürmek anlamındaki cihat bundan dolayı vaciptir. Bu hususta kısaca

⁸⁷ Bk. Mecelle, md. 30; Mecelle, md. 26; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid (öl. 275/889), *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Kitab”, 17, “Ahkâm”, 17.

⁸⁸ Mecelle, md. 27.

⁸⁹ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü’l-idrâb*, 102.

⁹⁰ Mecelle, md. 29;

⁹¹ İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi’l-Kâsım (öl. 660/1262), *Şavâ’idü’l-ahkâm fî meşâlihi’l-enâm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’ârif, t.y), 1/63.

⁹² Abdullah b. Mübarek, *Hükmü’l-idrâb*, 99, 104.

kıyas cezası veya bir hastanın çürüyen uzvun kesilmesi de örnek verilebilir. Bu fiillerde de birden çok zarar karşı karşıya gelmiş az zararlı olduğu düşünülen birisi tercih edilmiştir. Konuyu bu konudan bağımsız olarak ele almış olan Abdurrahmân b. Ahmed ibn. Receb (öl. 795/1393) ise “Çok olan zararı tercihte zarûret yoktur”, demiştir.⁹³ Buna şu örnek verilebilir. İki temel haktan birinden vazgeçmek mümkün değilse nefsin müdafaası namusun müdafaasına takdim edilir. Konunun azimet ve ruhsat ile alakası daha ayrıntılı çalışmalar ile ortaya konulabilir.

Konuyla alaka kurulan bir kiade de sedd-i zerfa delili ile gündeme gelen şu cümledir: “Vesileler hangi maksada hizmet ediyorsa, onun hükmünü alır.”⁹⁴ Haramlara vesile olan şeyler de onlar gibi yasaktır. Tâat ve sevaba vesile olanlar, onlara sebep oldukları için, onlar gibi istenen şeylerdir. Maksada vesile olan şey maksada tabidir. Bir şey haram kılınmışsa, ona götüren vesile ve yollar da haramdır. Haramdan sakınmak ancak bu şekilde gerçekleşir. Ona vesile olan şeyleri mübah kılmış olsa; bu, haram kılmakla zıd düşer, bir nevi teşvik olur. Allah'ın hikmeti ile bu bağdaşmaz.⁹⁵ Açlık grevi ölüme sebep olduğu için haramdır. İnsanın gıda alması ve susuzluğunu gidermesi için yeme-içmesi farzdır. Genel olarak bakıldığında ise açlık grevi ile bir hakkın muhafazası ve nefsin müdafaası söz konusudur. Bu sebeple açlık grevi meşrûdur.⁹⁶

2.9. Mahkûmların Hak Arama Mücadelesi ve Açlık Grevi Bağy (Devlete Karşı İsyân)

Bağy, başlarında liderleri bulunan, insan ve silah gücüne sahip Müslümanlardan bir gurubun, kendi kanaat ve içtihatlarına göre yanlış yolda olan meşrû devlet başkanına (halife) baş kaldırmalarına, onu devirmek, düzeni değiştirmek veya ayrı bir devlet kurmak amacıyla ayaklanmalarına denir.⁹⁷ Bu suçun unsurları⁹⁸ gerçekleştiğinde devlete, isyan eden kimselerin devlet başkanına itaatleri istenir. Bu arada varsa kuşku ve tereddütleri giderilmeye çalışılır.⁹⁹

Fıkıh kitaplarında ele alınan bağy bahsinin açlık grevi ile ilişkisi şöyle kurulabilir: Mahkûmun meşrû hak arama yollarından birisi yetkili kişiler ile müzakere yoludur. “Allah'ın bir rahmet eseridir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Sen huysuz, katı kalpli birisi olsaydın muhakkak onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi”¹⁰⁰ ayeti de öncelikle yönetenler bakımından açlık grevi gibi meşrûyeti tartışmalı

⁹³ İbn Receb, Abdurrahmân b. Ahmed (öl. 795/1393), *Tahrîrül'l-ğavâ'id ve tahrîrül'l-fevâ'id* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyetü'l-ezheriyye, 1971), 246.

⁹⁴ İzzüddin Abdülaziz b. Abdisselam, *Ğavâ'idü'l-ahkâm fi meşâlihi'l-enâm*, 46.

⁹⁵ Ebu Zehra, Muhammed. *İmam Malik*, ter: Osman Keskioglu (Ankara: Hilal Yayınları, 1996), 388-389.

⁹⁶ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü'l-idrâb*, 81.

⁹⁷ Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi fi tertibi's-şerâi*, 7/140; İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid (öl. 861/1457), *Fethu'l-kadîr* (Kahire: Mus-tafa el-Babi el-Halebi, 1389/1970), 5/99; Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed (öl. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 7/402.

⁹⁸ Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi*, 2/674; Şafak, “Bağy”, *DİA*, 4, 451-452.

⁹⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, 58; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/ 50; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/102; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/406; Ali Bardakoğlu, “Bağy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 451-452.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/159.

bir yönteme başvurmaya ihtiyaç bırakmayacak bir netice olmaması için daha insani olabilecek hak arama yolları kapatabilmektedir.

2.10. Zarûret Hali ve Açlık Grevi

Zarûret, kişiye din yasakları ihll etmekle karşı karşıya bırakan ve ancak bu Şekilde savuşturulabilen ciddi özür/mazeret halini ifade eder.¹⁰¹ Açlık grevi ile Şu kaide veya deliller arasında bazı çalışmalarda irtibat kurulmaktadır.

“Zarretler, memn Şeyleri mübah kılar.”¹⁰² Yani zarûret halinde l eti yenilmesi emredilmiştir.¹⁰³ Bu hüküm kişinin gücü yettiği oranda açlık ve susuzluk gibi telef olma sebebini gidermesini de içine almaktadır. Bu durumda açlık grevinin doğrudan caiz olmadığı değerlendirmesi yapılabilir. Bir başka ifade ile açlık grevi, İnsanın zarûret anında yeme-içmesi mümkün iken, sağlığını tehlikeye atmasıdır.¹⁰⁴ Kendisini tehlikeye maruz bırakmak ayet ile yasaklanmıştır.¹⁰⁵

Bu eleştiriye Şu Şekilde cevap verilebilir. Evet, insan sağlığını korumakla mükelleftir. Bununla beraber dinini, aklını, malını ve namusunu da korumakla sorumludur. Kişi açlık grevine bu korumakla mükellef olduğu Şeylerden birkaçını dikkate alarak gitmiş olmalıdır. Veya olabilir. Hapishanelerde veya insanın herhangi bir ortamda maruz kaldığı saldırı kendisinin veya bir topluluğun birden çok temel hakkı zarar tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olabilir. Bu zararların giderilmesi sadece açlık greviyle olabilir.¹⁰⁶

İnsanın korumakla mükellef olduğu Şeyler dini, malı, namusu, aklı ve sağlığı demiştik. Herhangi bir sebeple insan bunları veya birkaçını savunabilecek imkânı veya gücü kalmamış olabilir. Açlık grevi böylesi bir imkân olabilir. Bu komuyla ilgili ilk akla gelen Őeyin sağlığını korumak Şeklinde ifade edilmesi ilginçtir. Bu durumda sağlığını korumak ile İzzeddin b. Abdusselam’ın belirttiği gibi, diğer korumakla sorumlu olduğu Şeyler karşı karşıya gelebilir. Bu da zarûret hali olarak ifade edilebilir. Konuya yukarıda külli kaideler başlığı altında temas etmiştik.

Değerlendirme ve Sonuç

İnsanın can sağlığını koruması, bedenine zarar verecek Şeylerden kaçınması zaruri maslahatlardandır. Açlık grevi ölüm veya bedene zarar vermeyecekse caizdir.

Açlık grevini genellikle mahkûmlar yapmaktadır. İnsan hürriyetine sınırlama getirmek anlamına gelen hapis cezasının gerekliliği ve insan haysiyetine uygunluğu tartışılmaktadır. Çünkü bu cezanın maddi, manevi ve sosyal birçok neticeleri vardır. Bu neticelerin her birisi düşünülerek

¹⁰¹ Halit alış, “Zarûret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/141-144.

¹⁰² *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*; haz. Ali Himmet Berki (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982), md. 21.

¹⁰³ Bakara, 2/123.

¹⁰⁴ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü’l-idrb*, 58.

¹⁰⁵ Bakara, 2/195.

¹⁰⁶ Abdullah b. Mübarek, *Hükmü’l-idrb*, 101.

çok yönlü bir ceza olan hapsedmek yerine makulu uygulanabilir, gerçekten ıslah edici ve topluma faydalı dönüşleri olan bir ceza uygulaması üzerinde bilim insanları çalışabilir.

Bazen bazı hakları savunabilmek için tek yöntem olarak açlık grevi kalmaktadır. Açlık grevine caiz değildir, diyenler kanaatimizce verili dünyada halen uygulana gelen durumu kabul ederek, olayı tahlil etmeden peşin hüküm vermiş görünmektedir. Bu tür değerlendirmelerde mahkûmun en azından bulunduğu konum itibarıyla acziyeti göz ardı edilmektedir. Açlık grevi genel olarak değerlendirildiği zaman bir hak arama yöntemidir.

Açlık grevinde büyük olasılıkla ölüm riski vardır. Eylem yapan kişi, mahkûm, yakını, destekçisi, mahkûm veya özgür insan olarak, doğrudan vücudu üzerinde tasarrufta bulunduğu dikkate alınmalıdır. Oysa bu sebeple grev yapan kişinin bedenine verdiği zararı kişi, toplum ve devlet nezdinde de değerlendirmek gerekir. Yine açlık grevinin sebepleri, sonuçları, açlık grevini değerlendirmeden önce, hak arama imkânlarının varlığı ve sağlıklı şekilde işlemesi de incelenmelidir. Hak arama yollarından birisi olarak açlık grevi anlayış hukuk dışı bir uygulama olarak değersizleştirildiği zaman toplumdaki hak arayışı veya meşrû taleplerini ifade anlayışları önemini kaybedebilir. İdeolojik yaklaşımları özenle değerlendirmek şartıyla hak talebini dikkate almak huzur ve barış içerisinde yaşamının da kapılarını bize açabilir.

Toplumda ve hapisanelerde asayiş sağlama görevli kişilerin hukuk dışı davranışları son çare olarak adeta kişinin azalarının her birisi ile imzaladığı bir dilekçe olarak kamu vicdanına sunuluyorsa bu dikkate alınmalıdır. Zira adalet, merhamet, şefkat, karşdakine değer vermek insanların din, dil, ırk vb. kişisel tercih ve farklılıklarının ötesinde ortak buluşma zemini, varlıklarımızın güvencesidir. Açlık grevine aşamalı bir hüküm verilebilir. Yani bir süreye kadar aç kalmanın hükmü ile kritik bir süreçten sonrası farklı hükme tabi tutulabilir. Alınan destek ilaçları ile sırf açlık şeklinde yapılanlar arasında da hüküm farkı ortaya konabilir. Kısaca sadece gayeye hizmet, şartlar ve ahval açısından değerlendirilmesi yeterli olmayabilir.

İnsanların hayat hakkı yanında inanma, fikrini ifade etme, mesken edinme, seyahat etme, aile kurma, güven içerisinde yaşama gibi hakları da vardır. Açlık grevi tartışmalarda hayat hakkı merkezinde ele alınmaktadır. Bu noktada açlık grevcisinin haklılık ihtimali ortaya çıkmaktadır. Grevci durumu ile kimi zaman birden çok hakkının dikkate alınmasını ifade edebilmektedir.

Konunun ilginç bir boyutu açlık grevinde hapisane personelinin sorumluluğu açısından yaklaşılmasıdır. Bu yaklaşımlarda adeta gözle görülür şekilde tutuklu veya hükümlüye bir zarar veya haksız bir uygulama yapılmamış ise açlık grevine önem verilmemekte, neredeyse hak arama gereksiz görülmektedir. Oysa eylemci muhatap aldığı herkese can güvenliğine ilave olarak diğer temel hakların da sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu noktada hapisanelerin varlıklarının gerekliliği tartışması bir yana temel haklardan mahrumiyetin olduğu bir mekân olarak tasavvuru üzerinde düşünülmesi gereken bir cezalandırma yöntemidir. Genel olarak ifade ettiğimiz bu kanaatleri Türkiye özelinde düşündüğümüz zaman şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde açlık grevleri radikal örgüt mensupları tarafından toplu yapılmaktadır. Üstelik bir hapisanede değil aynı zamanda organize olarak ülke genelinde mahkûmlar açlık grevi

yapmaktadırlar. Konu hak arama maksadını hayli geçip siyasi sonuçları oluşan bir muhalefet eylemine dönüşmektedir.

Hapishanelerde hükümlülerle birlikte zanlı, tutuklu veya mahkemesi devam eden insanlar da bulunmaktadır. Hürriyetten mahrumiyet cezası konumu bir diğerinden farklı bu insanlara aynı şekilde mahiyetleri farklı olsa da uygulanması çeşitli problemleri de beraberinde getirmektedir.

Kişinin açlık grevi yaparak kendini aç bırakması, sağlığını tehlikeye atması daha bu eylemin başında kişiliğine herhalde uygun düşmez. Fakat hürriyetinin elinden alınması cezasına ilave olarak, aşırı sıcak ya da soğuk mekânlar, hücre cezası, ilaç verilmemesi, yemeklerin sınırlı hale getirilmesi, şahsi ihtiyaçları giderecek malzemeleri engelleme, mekan temizliğinde hastalıklara sebebiyet verebilecek boyutta ihmalkârlıklar, kronik hastalara gerekli ve sürekli olan tedavi imkânının sunulmaması, mahkum yakınları ile görüşlerin kısıtlanması ve ibadet imkânlarından mahrumiyet de insan şeref ve haysiyetine zarar veren bazı uygulamalardır.

Hapishanelerin kullanma farklılıklarını dikkate almaksızın ifade edecek olursak, öteden beri zindan, hapishane, nezarethane, cezaevi gibi isimlerden vazgeçilerek ceza infaz kurumu adının verilmesi sınırları belirli, kanunlarda belirlenmiş bir muamele yapılması gereken, ön görülen mekân arayışı olarak değerlendirilebilir. Bu mekânların sadece ceza infaz edilen bir yer olmasından öte suçluların ıslah ve topluma kazandırılması amacının da dikkate alındığı fark edilmektedir.

Açlık grevinin ölüm orucu olarak isimlendirilmesi uygun değildir. Çünkü oruç yeme, içme ve diğer bazı fiillerden belirli bir süre kendini ibadet niyetiyle alıkoymaktır. Açlık grevini yapan kişi bu fiili ile ibadet amacı gütmemektedir. Bu eyleminin ne kadar süreceği belli değildir. Süresi belirli değildir. Kimi grevlerde hayatta kalabilmek için takviye besleyici gıdalar da alabilmektedir. Oysa bunlar orucu bozacak fiillerdir.

Açlık grevi ile ilgili dikkat çekici bir husus da şudur: Modern hukukta açlık grevi bir hak olarak kabul edilmemekle beraber eylemci kanunla korunmaya çalışılmıştır. Bunun kimi ülkelerde doğrudan memurları korumak yönünün yanında bazı ülkelerde eylemcilere kendilerini ifade etme imkânı vermesi bakımından önemi vardır.

Açlık grevi dünyanın çeşitli ülkelerinde gündeme gelmektedir. Günümüzde insan olmak başlı başına bir değer olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen açlık grevindeki bazı eylemcilerin fiillerine kimi yaklaşımlarda din, dil, ırk, coğrafya, doğu batı vb. sınırlar içerisinde bakılmaktadır. Bu durum bize göre bir hak arama yöntemi olarak takdim edilen açlık grevinin istismarı gibi gelmektedir. Bunu şöyle izah mümkündür. Coğrafi aidiyetleri veya dini tercihleri sebebiyle İslam dünyasındaki mahkumların çeşitli hapishanelerdeki hak arama mücadeleleri yok sayılmaktadır. Yine konu mecrasından çıkarılarak mesela Türkiye Cumhuriyeti infaz sistemi bazı çevreler tarafından karalanmakta, ya da Filistin mücadelesine destek sağlanmakta veya sadece bu uygulamadan hareketle batı karşıtlığı çıkarılabilmektedir. Fakat ülkemizde veya yurt dışında

olumlu netice veren kimi açlık grevlerinden sonra şu söylenebilir. Çeşitli çevrelerin hukuk dışı uygulamalarına karşı sınırlı ve kontrol edilebilir açlık grevleri yapılabilir.

Açlık grevlerinin çeşitli sebepleri vardır. Haksız olduğu düşünülen tutuklamalar, takibatlar, idari kovuşturmalar ve kayıp yakınlarının çeşitli talepleri açlık grevinin sebepleri arasındadır. Bu veya benzeri kişilerin taleplerinin her birisinin haklı olduğu söylenemez. Belki de bu sebeple konunun ayrıntılı olarak ele alındığı bazı makalelerde açlık grevinin meşru bir hak arama yöntemi olmadığı, bunun tartışıldığı özellikle ifade edilmiştir. Her halde açlık grevinin istismar edilmesini veya hak arama vasfının yerini bulmasını düşünerek kimi yazarlar çalışmalarında açlık grevinin başarılı olmasını gerektiren şartları uzun uzadıya anlatmışlardır.

Açlık grevinin direnme, meşrû müdafaa, intihar, savaşmak ve ötenazi gibi bazı faaliyetlerle alakası vardır. Bunlardan direnme hakkının ve meşrû müdafaa'nın anayasal metinlerde yer alması açlık grevini genel olarak ele alarak, amaçları veya uygulama şekillerini değerlendirmeksizin hepsini hukuksuz birer faaliyet olarak görerek itiraz etmenin makul olmadığını bize göstermektedir. Direnme hakkı da belki birkaç yüz yıl önce anarşist eylemler olarak görülmesine rağmen bugün hukuki eylem olarak kabul edilmiştir.

İslam hukukunda bağı suçunun tanımları bize meşrû müdafaa, hak arama, fikir hürriyeti gibi kavramların güncel anayasal metinlerden önce İslam hukuku kaynaklarında önemsendiği mesajını da vermektedir. Bu faaliyetler ferdi veya sınırlı sayıda insanın katıldığı bir etkinlik oldukça sıkıntı olmayabilir. Toplu kalkışmaya dönüşmesi veya bu risk durumunda hüküm değişecektir. Ayrıca ikna yöntemine de başvurma meselesi de burada gözden kaçırılmamalıdır. Her halde ikna olmadığına cebir de devreye girebilir.

Açlık grevinin sosyal, ekonomik ve siyasi neticeleri olmaktadır. Açlık grevi çok yönlü değerlendirilmesi gereken bir fiildir. Ölüme veya bedene zarara sebebiyet vermeyen açlık grevi mübah olarak değerlendirilmektedir. Ölümle sonuçlanan açlık grevinin hükmü fakihler arasında tartışılmıştır. Bazıları bu tür açlık grevinin haram olduğunu, bazıları meşrû olduğunu ifade etmişlerdir. Netice olarak korunması gereken temel değerler yani aklın, namusun, dinin ve aklın biri ya da birkaçı tehlikeye düşecek, son çare olarak da bir hak arama yöntemi olarak bu imkân kalacaksa; açlık grevine gidilebilir.

Kaynakça

- Abdullah b. Mübarek b. Abdullah el-Seyf. *Hükmü'l-idrâbi ani't-âmi fi'l-fikhi'l-İslâmi*. Riyad: Câmîatü'l-imam Muhammed b. Suûd, 2006.
- Adevî Ali b. Ahmed b. Mükrimullah. *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Kıfâyeti't-tâlibi'r-rabbâni li Risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Artuk, Mehmet Emin. "Talep Üzerine Öldürme". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları*. 7/1-3 (1992-1993), 20-21.

- Bardakoğlu, Ali. "Hapis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16/54-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bayraktar, Ahmet. "İntiharın Fıkhi-Psikopatolojik Boyutları ve Vaka Sunumu". *Eskiye* 36 (2018), 53-72.
- Bertil Emrah Oder, "Hak ve Özgürlükler Temelinde Ötanazi: Anayasa Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme". *Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi*. ed. Nur Centel. İstanbul: 2011.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (öl. 256/ 870). *Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cassas, Ebû Bekr Ahmed b. Alî (öl. 370/981). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Çalış, Halit. "Zarûret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44/141-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 33/416-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Meşrû Müdafaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29/383-387. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm (öl. 182/798). *Kitâbü'l-Ĥarâc*. Kahire: Matba'atü's-Selefiyye, 1382.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İmam Malik*. Trc: Osman Keskiöğlü. Ankara: Hilal Yayınları, 1996.
- Bâcî, Süleymân b. Halef b. Sa'd (öl. 474/1081). *el-Müntekâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Garbiyye, 1993.
- El-Fetâva'l-Hindiyye*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1988.
- el-Makrîzî, Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir. *Ĥıtaṭ*. Beyrut: Dâru Sadır, t.y.
- Eren, Mustafa. "Ölüm Oruçları: Yaşamın Kutsallığı ve Direnme Hakkı İkileminde Bir Eylem Tarzı". *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/15 (2017), 126-141.
- Feyzioğlu, Metin. "Açlık Grevi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43/1-4 (1993), 157-169.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2006.
- Hökelekli, Hayati. "İntihar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 22: 351-353. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (öl. 620/1223). *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid (öl. 275/889). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Receb, Abdurrahmân b. Ahmed (öl. 795/1393). *Takrîrül-kavâ'id ve tahrîrül-fevâ'id*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyetü'l-ezheriyye, 1971.
- İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd (öl. 861/1457). *Fetḥü'l-kadîr*. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1389/1970.

- İnce, İrfan. "Organ Nakli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/373-375. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- İnceoğlu, Sibel. *Ölme Hakkı*. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 1999.
- İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım (öl. 660/1262). *Kavâ'idü'l-aḥkâm fî meşâliḥi'l-enâm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, t.y.
- Johan Galtung. "Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha: Normlar". *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik içerisinde*. trc. ve haz. Yakup Coşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000. 216-234.
- John Locke. *Yönetim Üzerine İki İnceleme*. trc. Fahri Bakırcı. Ankara: Eksi Kitaplar, 2016.
- Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri*. 6. Basım. Ankara: 1981.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (öl. 587/1191). *Bedâ'î'ü's-şanâ'î' fî tertîbi's-şerâ'î'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- Kırlı, Özlem. "Sivil İtaatsizlik ve Henry David Thoreau". *Akademik Bakış Dergisi*. Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan 48, (2015), 445-459.
- Kurtubî, Muḥammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (öl. 671/1273). *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1967.
- Maḳdisî, Muḥammed b. Müfliḥ b. Muḥammed (öl. 763/1362). *Kitâbü'l-Fürû*. Thk. Abdussettar Ahmed Ferrac. Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1405.
- Martı, Huriye. "Dinî Referanslar Çerçevesinde İntihar Olgusu ve İntiharı Besleyen Düşünce Kalıplarıyla Mücadele". *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (2016), 69-80.
- Maverdî, Ali b. Muḥammed b. Habîb. *Aḥkâmu's-sultâniyye*, ter. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayıncılık, 1976.
- Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*. haz. Ali Himmət Berki. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd (öl. 683/1284). *el-İhtiyâr li-ta'li'i'l-Muḥtâr*. İstanbul, tsz.
- Mısır, Mustafa Bayram. "Direnme Hakkı, Şiddet ve Ölüm Orucu Üzerine Bir Değini". *Ankara Barosu Dergisi* 65/1 (2007), 38-47.
- Müslim b. Haccac (öl. 261/875). (1992). *Saḥîḥ*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb (öl. 303/916). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Oder, Bertil Emrah. "Hak ve Özgürlükler Temelinde Ötanazi: Anayasa Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme". *Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi*. der. Nur Centel. İstanbul: 2011.
- Öndül, Hüsnü. "1789 Fransız Devrimi ve Etkileri". *Ankara Barosu Dergisi* 4 (1989), 688-692.
- Öztürk, Mehmet. *İslâm Hukuku Açısından Grev Hakkı*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Remî, Muḥammed b. Ahmed b. Hamza (öl. 1004/1596). *Nihâyetü'l-muḥtâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Serahsî, Muḥammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsûṭ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.

- Sevinç, Murat. “Bir İnsan Hakları Olarak: Açlık Grevi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 57/1, (2002), 111-135.
- Sulu, Muhammed. “Ötanazi Üzerine”. *MÜHF-Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 22/1 (2016), 551-574.
- Şafak, Ali. “Bağy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 4/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (öl. 204/820). *el-Üm*. nşr. Ahmed Bedreddin Hassûn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Şeltût, Mahmûd. *el-Fetâvâ*. Kahire: 2004.
- Şener, Mehmet. “İslam Hukukuna Göre Organ Nakli Üzerine Bir Deneme”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992), 137-146.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (öl. 310/923). *Câmi'ü'l-beyân fi tefsîri'l-Çur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye , 1992.
- Tacir, Hamide. *Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı*. İstanbul: 2010.
- Türcan, Talip vd. *İslâm İbâdet Esasları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Taşkın, Ahmet. “Açlık Grevleri ve Hak Arama Hürriyeti”. *AÜEHFD*, 7/3-4 (2003), 513-556.
- Taşkın, Ahmet. “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’unda Beslenmenin Reddi”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 62 (2006), 230-261.
- Thomas Hobbes. *Leviathan*. trc. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Thoreau Henry David. “Devlete Karşı İtaatsizlik Üzerine”. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik içerisinde*. trc. ve haz. Yakup Coşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1992.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*. haz. Yunus Emre Yılmazoğlu-İsmail Emrah Perdecioğlu. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Türkmen, Hasan. “Ötanazi Sorunsalına Teolojik Açından Bir Bakış”. *Kelam Araştırmaları* 13/1 (2015), 473-494.
- Udeh, Abdülkadir. *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- Uyanık, Zeki. “İslâm Hukukunda Mahkûmun Hakları ve Mahkûma Yapılacak Muamele”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27, (2016): 331-391.
- Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1992.
- Yiğit, Yaşar. “İslâm Ceza Hukuku Açısında Ötanazi ve Hukukî Sonuçlarının Değerlendirilmesi”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 16/ 3 (2003), 337-349.